

פרשת לך לך יהודה ראק

נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן,
והתפלל שם עליהם.

לפי רש"י, לפחות, לא נראה שיש קשר ישיר בין בניית
המזבחות לבין התפילה.

ראב"ע מביא פירוש שני:

קריאת בני אדם לעבוד השם.

כלומר, הקריאה איננה מופנית אל ה', אלא שם ה' הוא תוכן
הקריאה, המופנית כלפי בני אדם באופן כללי. אף הרמב"ן
על פסוק זה מפרש בכיוון זה, ומדגיש את ההקשר, שזה
נעשה בעקבות בניית מזבח:

והנכון שהיה קורא בקול גדול שם לפני המזבח את
שם ה' מודיע ואותו ואלהותו לבני אדם.

הרמב"ן אף מביא מקור לכיוון פרשני זה מבראשית רבה:

"ויקרא בשם ה' " - מלמד שהקריא שמו של הקב"ה
בפי כל בריה. דבר אחר: "ויקרא" - התחיל מגייר
גרים ולהכניסם תחת כנפי השכינה.

(בראשית רבה, פרשה ל"ט פסקה ט"ז).

בכיוון כללי זה מפרש גם רש"י בפרק כ"א פסוק ל"ג.

לפי פירוש זה, הפסוק כאן איננו מתאר מעשה ממוקד
ומוגדר של אברהם ויצחק, אלא מהלך כללי של קמפיין בעד
עבודת ה'.

פירוש שלישי לקריאה בשם ה' ניתן על ידי חוקרים
מודרניים. חוקרים אלו מציינים לשני פסוקים מן הנביאים.
הפסוק הראשון הוא מספר צפניה (ג', ט), שם נאמר:

כי אז אֶהַפֵּךְ אֶל עַמִּים שְׁפָה בְרוּרָה לְקָרָא כְּלָם בְּשֵׁם
ה' לְעַבְדוֹ שְׂכָם אֶחָד:

(צפניה, פרק ג', פסוק ט).

הפסוק השני הוא בירמיהו:

שִׁפְךָ חֲמָתְךָ עַל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּךָ וְעַל מְשַׁפְּחוֹת
אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרְאוּ...

(ירמיהו, פרק י', פסוק כ"ה).

התקבולות בשני הפסוקים מלמדות שקריאה בשם ה' היא
ביטוי אשר משמעותה היא עבודת ה' באופן כללי. הרקע
לשימוש זה יכול להיות תפילה בשם ה' או ביטויים אחרים
בהם משתמשים בשם ה', אך מכל מקום הביטוי כבר קיבל
משמעות כללית של עבודת ה'. פירוש זה לביטוי מתאים גם
להופעתו לעיל:

וְלִשְׁתָּ גַם הוּא יֵלֵךְ בֵּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֲנוֹשׁ אֲזַי הוּחַל
לְקָרָא בְּשֵׁם ה'.

(בראשית, פרק ד', פסוק כ"ו).

הקריאה בשם ה'

א. ה'קריאה בשם ה' של אברהם ויצחק

הופעות הביטוי אצל האבות

בפרשת לך לך אנו פוגשים לראשונה תופעה שכיחה אצל
האבות - הקריאה בשם ה'. אברהם קורא בשם ה' שלוש
פעמים; יצחק פעם אחת; וכפי שנראה, כנראה גם יעקב
ממשיך פעמיים במסורת זו, אם כי הלשון בפסוקים הוא
שונה במקרה של יעקב. בשיעור הנוכחי ננסה לעמוד על
משמעות הביטוי "קריאה בשם ה'" ועל משמעות התופעה
בכללותה.

נסקור תחילה את המופעים של הקריאה בשם ה' אצל
אברהם ואצל יצחק:

אצל אברהם:

א. פרק י"ב, פסוק ח':

...וַיִּבֶן שֵׁם מִזְבֵּחַ לַה' וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה':

ב. פרק י"ג, פסוקים ג'-ד':

(ג) וַיֵּלֶךְ לְמִסְעָיו מִנֶּגֶב וְעַד בֵּית אֵל עַד הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
הָיָה שָׁם אֱהֱלָה בְּתַחֲלָה בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין הָעֵי:

(ד) אֵל מָקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה שָׁם בְּרֵאשִׁיטָה וַיִּקְרָא
שֵׁם אֲבְרָם בְּשֵׁם ה':

ג. פרק כ"א פסוק ל"ג:

וַיִּטַע אֶשֶׁל בְּבָאָר שְׁבַע וַיִּקְרָא שֵׁם בְּשֵׁם ה' אֵל עוֹלָם:

אצל יצחק:

פרק כ"ו, פסוק כ"ה:

...וַיִּבֶן שֵׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה':

שלושת הפירושים ל"קריאה בשם ה'"

בולט שהקריאה בשם ה' מתרחשת בדרך כלל בעקבות
בניית מזבח (לא נדון כאן במשמעות האשל). נעמוד בהמשך
על משמעות עובדה זו.

המפרשים הקלאסיים נתנו שני פירושים לקריאה בשם ה':
הפירוש הראשון מפרש את הביטוי כקריאה אל ה', כלומר
כתפילה. כבר אוונקלוס בארבעת המקומות הנ"ל תרגם
"וצלי" - התפלל, וכך גם פירשו רש"י וראב"ע בפירושו
הראשון בפרק י"ב פסוק ח'. לא נאמר בפסוקים מדוע ועל
מה התפללו אברהם ויצחק. רש"י מנסה למלא חסרון זה
באופן דרשני, על ידי הכנסת נתונים שאינם מופיעים
בפסוקים (על פי סנהדרין מד:):

השראת השכינה והברכה המתוארים במשפט השני בפסוק זה הן תוצאה של בניית המזבח והקרבת הקרבנות המתוארים במשפט הראשון בפסוק. כך פירשו גם חז"ל:

...זה שבנה מזבח לשמי - הרי אני נגלה עליו ומברכו....

(בראשית רבה, פרשה פ"ב, פסקה ב').

נמצא, שמקום המזבח והקרבנות מכונה מקום הזכרת שמו של הקב"ה, כלומר, מקום שכינה, ומכאן שבניית מזבח והקרבת קרבנות היא בעצם קביעת מקום שכינה - מקום בו נעשה רצונו של ה' ומתפרסם ומתגדל שמו.

ג. הסבר ה'קריאה בשם ה' לאור ביאור המילה "שם"

ה'קריאה בשם ה' של אברהם ויצחק

מעתה, כך יש לפרש גם את הקריאה בשם ה' על ידי האבות. אברהם ויצחק הלכו ממקום למקום וקבעו בו מקומות שכינה - מזבחות קבועים לעבודת ה', אשר אליהם יבואו בני אדם לעבוד ואשר על ידם יתפרסם ויתגדל שמו של הקב"ה בעולם. הקריאה בשם ה' המתוארת בפסוקים בהחלט נעשתה על ידי בניית המזבח והקרבת הקרבנות, כפי שפירשו בעלי הפירוש השלישי שהבאנו לעיל, אבל אין משמעותה מצטמצמת לעבודה זו אלא היא באה לבטא תוצאה ומשמעות רחבות יותר. משמעות זו בהחלט כוללת נוכחות כזו שמשיפיעה על בני אדם להכיר בכבוד ה' ולבוא ולעבדו, כפי דעת הפירוש השני שהבאנו לעיל, אבל לא (רק) על ידי קריאה מפורשת אלא על ידי קביעה ומיסוד של מקום עבודת ה'.

ה'קריאה בשם ה' אצל יעקב

ראינו עד עתה שאברהם ויצחק שניהם עברו ממקום למקום, בנו מזבחות וקראו בשם ה'. מה לגבי יעקב? הביטוי המדויק "ויקרא בשם ה'" המופיע אצל אברהם ואצל יצחק, לא מופיע לגבי יעקב. והרמב"ן (בפירושו לפרק י"ב, פסוק ח') אמנם סבור שיעקב נבדל מאבותיו בעניין זה, ומנסה להסביר את התופעה.

אולם יש אצל יעקב דבר דומה. לאחר שיעקב קנה את השדה בשכם, נאמר:

...וַיִּצְבֹּב שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:

(פרק ל"ג פסוק כ').

מאוחר יותר, בבית אל נאמר:

וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לְמָקוֹם אֵל בֵּית אֵל...

(פרק ל"ה, פסוק ז').

נראה שגם יעקב, כאבותיו, התכוון שהמזבחות יהיו מוקדים של עבודת ה' לרבים, ובמסגרת הנסיון לפרסם את מקום השכינה, כינה את מזבחותיו בשם ה', לומר שיש כאן מקום של שם, מקום שכינה.

העובדה שאצל האבות הקריאה בשם ה' מופיעה מייד בעקבות בניית מזבחות יכולה ללמד על כך שבהקשרים אלו המדובר הוא בעבודת קרבנות.

ב. ביאור המילה "שם" במקרא

את הקריאה בשם ה' נוכל להבין באופן עמוק יותר, על ידי בחינת משמעות המילה "שם" בתורה.

בספר דברים מקום המקדש מכונה המקום

...אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם...

(דברים, פרק י"ב, פסוק י"א).

'שמו' של ה' הוא מה שה' משכן' בו, כלומר - השכינה. שם העצם 'שכינה', אשר מקורה בלשון חז"ל, איננה קיימת במקרא; השורש ש.כ.נ. קיים במקרא בעיקר כפועל, בעוד שם העצם המשמש בלשון מקרא עבור השכינה הוא "שם".

אם כן, למילה "שם" יש, מעבר למשמעות הראשונית של כנוי דבר (name), ולמשמעות המושאלת של פרסום דבר (fame), גם משמעות ספציפית, מושאלת אף היא, של נוכחות אלוקית, כבודה וגדלותה. ההסבר לשימוש זה הוא שמשמעות השכינה היא מקום גילוי ופרסום רצונו וכבודו של ה' - משם הולך ויוצא שמו.

משמעות זו של המילה "שם" היתה ידועה לחז"ל. על דברי אנשי בבל שבבניית העיר והמגדל אמרו "ונעשה לנו שם" (בראשית, פרק י"א פסוק ד'), פירשו חז"ל:

תני רבי ישמעאל: אין "שם" אלא עבודת כוכבים.

(בראשית רבה, פרשה ל"ח, פסקה ח').

אמרו לא כל הימנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים, אלא בואו ונעשה לנו מגדל ונעשה עבודת כוכבים בראשו וניתן חרב בידה ותהא נראית כאילו עושה עמו מלחמה.

(שם, ו').

חז"ל הבינו שהמילה "שם" מציינת נוכחות אלוהית: כאשר מדובר בשמו של הקב"ה, הכוונה היא לשכינה, ובמקרים אחרים, להבדיל, בנוכחות אלילית. עמד על כך גם הרמב"ן, אף הוא בעניין מגדל בבל:

אבל היודע פירוש שם יבין כוונתם ממה שאמרו ונעשה לנו שם, וידע כמה השיעור שיזמו במגדל לעשותו ויבין כל הענין כי חשבו מחשבה רעה...

(פירוש הרמב"ן על התורה, פרק י"א, פסוק ב').

שימוש במילה "שם" במשמעות זו מופיעה אף בהקשר של בניית מזבח והקרבת קרבנות. בשמות נאמר:

מִזְבֵּחַ אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי וְזָבַחַת עָלָיו אֶת עֹלֹתֶיךָ וְאֶת שְׁלֵמֶיךָ אֶת צֹאנֶיךָ וְאֶת בָּקָרְךָ בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֶזְכֵּר אֶת שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וַיְבָרְכֶתֶיךָ:

(שמות, פרק כ', פסוק כ').

ד. ייעוד האבות

נעבור כעת לפרש פסוקים אשר על פניהם אינם קשורים לענייננו, ולאחר מכן נשוב לקשר ביניהם לבין ענייננו.

בתחילת פרשת לך לך מסופר כיצד דיבר ה' לראשונה עם אברהם וציווה אותו:

(א) וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ מֵאֶרֶץ וּמְמֹלַדְתָּךְ וּמְבִית אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָרָאךְ:

(ב) וְאָעֲשֶׂךָ לְגוֹי גָדוֹל וְאַבְרָכְךָ וְאֶגְדְּלָה שְׁמֶךָ וְהָיָה בְרָכָה:

(ג) וְאַבְרָכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלְלֶךָ אָאֵר וְנִבְרָכְוּ בְךָ כָּל מְשַׁפְּחֹת הָאָדָמָה:

(פרק י"ב).

הביטוי האחרון מופיע גם בברכה ליעקב:

(יג) וְהָיָה ה' נֹצֵב עָלַי וַיֹּאמֶר אָנִי ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וְאֱלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְנַנָּה וְלִזְרַעְךָ:

(יד) וְהָיָה זֶרַעְךָ כְּעֵפֶר הָאָרֶץ וּפְרָצְתָּ יָמָה וְקִדְמָה וְצַפְנָה וְנִגְבָּה וְנִבְרָכְוּ בְךָ כָּל מְשַׁפְּחֹת הָאָדָמָה וּבְזֶרַעְךָ:

(פרק כ"ח).

מה פירוש "ונברכו בך"? רש"י ורמב"ן בפירושו הראשון פירשו שכל משפחות האדמה יזכירו את שם אברהם כאשר הם יברכו. הבסיס לקיום תופעה כזו כתוכן של ברכה הוא מברכת יעקב לאפרים ולמנשה:

וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּךָ יִבְרָךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יִשְׁמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה...

(פרק מ"ח, פסוק כ').

הרמב"ן בפירושו השני לפסוק אצלנו בתחילת הפרשה מפרש שמשפחות האדמה יתברכו בגלל אברהם.

המשותף לשני פירושים אלו הוא ששניהם מפרשים 'ונברכו' מלשון ברכה. פירושים אלו בונים על הדמיון של הפסוק שלנו למה שנאמר לאברהם מאוחר יותר, בעקבות העקידה:

...וְהִתְבָּרְכוּ בְזֶרַעְךָ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עִקֵּב אֲשֶׁר שְׁמַעְתָּ בְּקָלִי:

(פרק כ"ב, פסוק י"ח).

אולם, לפירוש זה יש קושי דקדוקי: לשונות ברכה בצורות פועל מוטים בדרך כלל בבניינים ה'כבדים': פיעל, פועל והתפעל. בשורשים רבים, שלושה בניינים אלו הם קרובים זה לזה במשמעויותיהן הנבדלות זו מזו בעיקר בכך שבניין פיעל מציין משמעות פעילה, בניין פועל - משמעות סבילה, ובניין התפעל - משמעות סבילה או חוזרת ('רפלקסיבית'). לעומת זאת, הפועל 'ונברכו' הוא בבניין נפעל. לא ברור מדוע הפסוק משתמש בלשון זה, ולא נאמר "ובורכו בך", או כפי שנאמר בעקבות העקידה, "והתברכו".

בעקבות הבחנה דקדוקית זו, רשב"ם (בפירושו לפרק כ"ח, פסוק י"ד) פירש את הפסוק באופן אחר לגמרי. רשב"ם לומד את משמעות הפועל בבניין נפעל ממשמעותו בבניין הפעיל - לשון הברכה והרכבה, כמו הרכבת אילנות. פירוש הפסוק, לדעתו, הוא, 'יתערבו במשפחתך משפחות האדמה'. אולם, מלבד מה שיש לדון בעצם הרעיון שדבר כזה יהווה ברכה, משמעות הברכה והרכבה של שורש ב.ר.כ. בבניין הפעיל מקורה בלשון חז"ל, ולא בלשון המקרא. אם כן, רשב"ם לומד מבניין הפעיל בלשון חז"ל לבניין נפעל בלשון מקרא, וביסוס כזה איננו חזק במיוחד.

בניין נפעל במקרא בדרך כלל מציין משמעות סבילה של בניין קל, שהוא פעיל. שורש ב.ר.כ. בבניין קל (וגם בבניין הפעיל) במקרא מציין תמיד כריעת ברכ. כך, בתהלים פרק צ"ה, פסוק ו':

בֹּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרַעַה נְבִרָה לְפָנָי ה' עֲשׂוּ:

כלומר, נכרע ברכ לפני ה'.

כך גם בדברי הימים ב', פרק ו' פסוק י"ג:

...וַיִּבְרָךְ עַל בְּרַכְיוֹ נִגְדַּל כָּל קָהָל יִשְׂרָאֵל וַיִּפְרֹשׁ כַּפָּיו הַשְּׁמַיְמָה:

לכן, נראה לפרש שבמשפט "ונברכו בך כל משפחות האדמה", אין ה' מבטיח שכר לאברהם אלא קובע את תעודתו ושליחותו: המטרה של התכנית של עליית אברהם לארץ, של ריבוי זרעו ושל הצלחתו היא שישמש אור לגויים ויביא את כל משפחות האדמה לכרוע ברכ לפני ה' ולקבל את עול מלכותו. פירוש זה מסתייע גם מכך שלאורו מובן ביותר הופעה נוספת של המילה "ונברכו". לפני שה' מספר לאברהם על התכנית להפוך את סדום, הוא מנמק את העובדה שהוא עומד לספר על כך לאברהם:

(יז) וְהָיָה אָמֵר הַמְּכַסֶּה אָנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אָנִי עֹשֶׂה:

(יח) וְאַבְרָהָם הָיָה לְגוֹי גָדוֹל וְעֲצוּם וְנִבְרָכְוּ בּוֹ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ:

(פרק י"ח).

לא מובן, לכאורה, מדוע התכנית להגדיל את זרעו של אברהם ולברכו מחייבים שה' יספר לו על תכניותיו. אולם לאור פירושו הדבר מובן: כיוון שלאברהם ניתנה השליחות להביא את גויי הארץ לקבלת מלכות שמים, הרי הוא שותף עם הקב"ה בתעודה זו, ועל הקב"ה לשתף אותו בתכניות ביחס לעמים.

מעתה, פעילות הקריאה בשם ה' שעמלו בה האבות אינה איזו יזמה התנדבותית שלהם, אלא היא עיקר משימתם ובכך שאפו לקיים את שליחותם ותעודתם: להביא את עול מלכות ה' לגויי הארץ ושכל משפחות האדמה יכרעו ברכ לפניו.